

УДК 32:7.038.6

<https://doi.org/10.23939/shv2022.02.008>

АНТИВОЄННИЙ АКЦІОНІЗМ (АРТАКТИВІЗМ): ОСОБЛИВОСТІ, ФОРМИ ТА ОЦІНКА МОЖЛИВОСТЕЙ

(науково-дослідна стаття)

Наталія Хома

Національний університет “Львівська політехніка”

ORCID: 0000-0002-2507-5741

nataliia.m.khoma@lpnu.ua

(Отримано: 21.04.2022. Прийнято: 18.08.2022)

© Хома Н., 2022

З’ясовано особливості постмодерного підходу до утвердження цінності миру за допомогою технік акціонізму (перформанс, гепенінг, артінсталяція, флешмоб та ін.). Антивоєнний акціонізм розглянуто як елемент системи громадсько-політичного акціонізму. Він охарактеризований як сукупність видовищних форм ненасильницького протесту громадськості проти збройної агресії та її наслідків. Доведено, що на сьогодні антивоєнний акціонізм вийшов поза межі вузького мистецького середовища та увійшов у широкий громадський вимір. Емпіричну основу для концептуалізації антивоєнного акціонізму становлять дві групи акцій: 1) антивоєнні акції, проведені починаючи від 60-х рр. XX ст. у США та країнах Західної Європи; 2) антивоєнні акції, проведені у різних державах, у відповідь на російське вторгнення в Україну 2022 р. Антивоєнний акціонізм відповідає своїй природі та призначенню лише, якщо ініціатори акцій є носіями політичної культури учасницького типу. В інших випадках від акціонізму буде запозичена лише зовнішня форма, але не зміст. Досліджено символічну мову антивоєнного акціонізму, яка ґрунтується на предметах, образах, пов’язаних із природою війни, її наслідками. Визначено структуру антивоєнного акціонізму: 1) професійні акції представників мистецького середовища, які продумані з точки зору художніх характеристик; 2) акції громадських активістів, які використовують для організації та проведення акцій авангардні мистецькі інструменти на аматорському рівні. Визначено переваги та недоліки антивоєнного акціонізму як технології миротворення. Виділено функції антивоєнного акціонізму.

Ключові слова: громадсько-політичний активізм, антивоєнний акціонізм, російсько-українська війна, перформанс, гепенінг, інсталяція.

ANTI-WAR ACTIONISM (ART ACTIVISM): FEATURES, FORMS AND EVALUATION OF POSSIBILITIES (Research Article)

Nataliia Khoma

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0002-2507-5741

nataliia.m.khoma@lpnu.ua

(Received: 21.04.2022. Accepted: 18.08.2022)

In the article, the autor elucidates the features of the postmodern approach to asserting the value of peace using the techniques of actionism (performance, happening, art installation, flash mob, etc.). Anti-war actionism is considered as an

element of the system of socio-political actionism. It is characterized as a set of spectacular forms of non-violent public protest against armed aggression and its consequences. The fact that today's anti-war actionism has gone beyond the narrow artistic environment and entered the broad social dimension is proved. The empirical basis for the conceptualization of anti-war actionism includes two groups of actions: 1) anti-war actions carried out since the 1960s in the United States and Western Europe; 2) anti-war actions carried out in various countries in response to the Russian invasion of Ukraine in 2022. It is demonstrated that anti-war actionism corresponds to its nature and purpose only if those who initiate and conduct actions are participant types of political culture. In other cases, only external form will be borrowed from actionism, but not content (pseudo-actionism). The symbolic language of anti-war actionism, which is based on objects, images related to the nature of war and its consequences, is investigated. The structure of anti-war actionism is determined: 1) professional actions of representatives of the artistic environment, which are elaborated in terms of artistic characteristics; 2) actions of public activists who use avant-garde artistic tools at the amateur level to organize and hold actions. The advantages and disadvantages of anti-war actionism as a technology of peacebuilding are identified. The functions of anti-war actionism are determined.

Key words: *socio-political activism, anti-war actionism, military aggression, peacebuilding, the Russian-Ukrainian war, performance, happening, installation.*

Вступ

Проблематика війни і миру, після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р., є на сьогодні особливо актуальною для публічного дискурсу. Наслідки збройної агресії, уразливість суверенітету, зневага до прав людини та демократичних цінностей показали, що ці проблеми стосуються не лише інститутів влади, наднаціональних організацій, таких як ООН, Міжнародної організації “Червоного хреста” тощо. Широка громадськість стала активним учасником дебатів про ціну війни, її реальні та потенційні загрози, соціальні, політичні, психологічні тощо наслідки. Активна громадськість у різних куточках планети на сьогодні відчуває себе частиною процесу миротворення, протидії неототалітарній агресії, боротьби за демократичні цінності та права людини.

Активність громадськості різних держав на тлі війни в Україні набуває різноманітних форм. Вони відрізняються масштабом, силою впливу, обсягом людського та матеріального ресурсу, технологіями реалізації тощо. Передусім це класичні акції солідарності з народом України (мітинги, демонстрації, пікети тощо), збір і розподіл гуманітарної допомоги, підписання е-петицій, підтримка тих, хто потребує тимчасового захисту тощо. Загалом новітня система громадсько-політичного активізму в демократичних державах характеризується широким спектром способів озвучення громадськістю своїх позицій, вимог, ініціатив.

У системі громадсько-політичного активізму виділяються види активізму, які акцентують на візуальній компоненті публічної дії. Їм притаманна театралізація, видовищність, яскравість, а також здатність дивувати, шокувати, провокувати тощо. Такі громадсько-політичні акції запозичують техніки акціонізму (авангардного мистецтва). Відтак певна публічна дія уподібнюється виставі, зацікавлює передусім формою, а вже потім – і змістом. Початко-

вий інтерес до якоїсь громадсько-політичної акції для пересічного громадянина може зумовити саме яскрава форма акції. Завдяки цьому збільшується ймовірність інтересу громадян до змісту події. Протестний за природою акціонізм привніс свої бунтарські, епатажні риси в соціально-політичне життя. Він доповнив спектр класичних протестів новими формами.

Особливою видається роль акціонізму в переломні моменти історії новітніх держав. Збройна агресія, геноцид, насилля щодо цивільного населення тощо є такими емоційно сильними подіями, які активізують громадськість до дії, зокрема дають потужний поштовх для антивоєнного акціонізму. Відтак дослідження можливостей, меж впливу, інструментів акціонізму в громадсько-політичному житті нині становить інтерес для соціальних наук. Метою дослідження є з'ясувати особливості постмодерного підходу до утвердження цінності миру за допомогою різноманітних форм акціонізму, зокрема перформансу, гепенінгу, інсталяції та ін. Для досягнення цієї мети досліджено дві групи кейсів: 1) антивоєнні акції, які були проведені у різних країнах починаючи від 60-х рр. ХХ ст.; 2) акції, проведені у перші місяці після військового вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р.

Теоретико-методологічним підґрунтям стали наукові праці передусім західних дослідників. Вивчення антивоєнного акціонізму в Україні лише започатковується, поштовхом до чого стало російське вторгнення 2022 р. Досі вітчизняні учені (О. Груєва, О. Коваленко, І. Лященко, Н. Мусієнко, К. Станіславська, І. Чудовська-Кандиба та ін.) досліджували найперше український протестний акціонізм, поштовхом для якого були новітні українські революції, а не справжня війна.

Методологія дослідження

Появі громадсько-політичного акціонізму, що утворився на перетині активізму та акціонізму, сприяв постмодерн. Під його впливом відбувся синтез про-

тестного та творчого начала в організації та проведенні публічних акцій. Відтак уже понад пів століття громадсько-політичний активізм змінює свою конфігурацію шляхом привнесення постмодерних уявлень про протест, механізми публічної дії. Основою таких уявлень є гра, інтерактивність, схильність до використання відкритого простору, горизонтальні мережі учасників, використання театральних технік тощо. Відбувається щораз сильніша спектакуляризація політичного активізму. Завдяки таким процесам істотно розширилися репертуари колективних дій [Tilly 1984; 2006], а також сформувалися нові репертуари індивідуальних дій.

Громадсько-політичний активізм в умовах постмодерної реальності потребує неklasичної форми. Власне вона притаманна акціонізму як мистецтву дії. Яскравістю форми наділені перформанс, гепенінг, просторова артінсталяція, флешмоб, стріт-арт та ін. Про яку б форму акціонізму і на яку б соціальну тематику ми не говорили, це завжди видовишно, а зазвичай ще й провокативно. Публічні дії, проведені з використанням технік акціонізму, мають потенціал стати викликом суспільству, інститутам держави чи навіть усьому світу. Акціонізм є не лише епатажним та провокативним, а й спрямованим на привернення уваги, створення інформаційного приводу, публічний розголос. Експерименти з тілом, простором, природним ландшафтом тощо здатні спричинити потужну емоційну соціальну реакцію, формувати громадські настрої, спонукати до певної дії/бездіяльності. Акціонізм сам є результатом соціальної рефлексії й водночас здатен запустити подальші процеси рефлексії тими, хто був глядачем чи учасником тієї чи іншої громадсько-політичної акції.

Акціонізм громадсько-політичного типу відрізняється від акціонізму в його класичному (мистецькому) розумінні. Відмінність полягає у тому, що організаторами, виконавцями акцій можуть бути не лише соціально активні представники авангардного мистецтва. Ними щораз частіше є громадські активісти, які хочуть максимально донести якусь позицію, а для цього продукують задум, реалізують його у неklasичній (ігровій, епатажній, провокативній тощо) формі.

Якщо типологізувати громадсько-політичний акціонізм за сферами життєдіяльності, то в цій системі можна виділити антивоєнний акціонізм. Він об'єднує різноманітні видовишні форми ненасильницького протесту громадськості, яка в той чи інший спосіб фіксує ставлення до збройної агресії, широкого кола питань, пов'язаних із війною (насилля щодо цивільного населення, захист біженців, застосування забороненого озброєння тощо).

Аналіз антивоєнного акціонізму ґрунтується на розумінні змін у природі громадсько-політичної акції. Постмодернізм сприяв новому розумінню способів озвучення суб'єктами громадсько-політичного життя своїх позицій. Новизна проявляється передусім у появі художньої, творчої компоненти в форматі проведення громадсько-політичних акцій. Тобто, природа протесту змінилася [Lamond, Spracklen 2014; Boone, Secci, Gallant 2017; Gubernat, Rammelt 2017 та ін.]. У нього щораз частіше привноситься образність, емоційна насиченість [Khoma, Kozma 2022: 4]. Це є відповіддю на зміни самого суспільства. "Суспільство спектаклю" [Debord 2002] потребує більш видовищної та театралізованої політики. І різноманітні драматичні сторінки історії потребують (попри трагізм) обговорення в яскравій формі саме для того, щоб привернути увагу якнайбільшої кількості людей. Особливо це важливо, якщо акція проводиться у країнах, яких конкретна історична подія не торкнулася безпосередньо.

Результатом широких соціальних змін останніх десятиліть стало те, що громадські активісти під час планування акцій щораз частіше звертаються до символічних, емоційно яскравих інструментів. Тобто вони використовують (хоч часто й у спрощених та доволі примітивізованих формах) інструменти акціонізму. Саме це відрізняє громадсько-політичний акціонізм від інших конвенційних та неконвенційних форм активізму. Завдяки незвичному формату акції в епоху інформаційного шуму, перенасичення інформацією, певна соціально-політична проблема й позиція громадськості щодо неї має перспективу бути поміченою, потрапити в новини. Медіа (і традиційні, і нові) з більшою ймовірністю повідомлять про подію/дію, якщо їх супроводжує яскрава "картинка". Власне інструменти акціонізму якнайкраще забезпечують потрібну яскравість представлення інформації.

Проблематика антивоєнного акціонізму недостатньо вивчена соціальними науками. Це пояснюється донедавна незначною кількістю емпіричного матеріалу про використання творчих технік акціонізму для проведення антивоєнних акцій. Піднесення антивоєнного акціонізму спостерігалось після Другої світової війни та, особливо, під час війни у В'єтнамі. Останнє – не випадково, адже за часом збіглися утвердження постмодернізму та активні військові дії США у В'єтнамі.

Військове вторгнення Росії на територію України у 2022 р. стало потужним поштовхом для обговорення теми війни та миру, зокрема й за допомогою постмодерних інструментів протесту. Відтак з'явився значний емпіричний матеріал для концептуалізації антивоєнного акціонізму. Перформанси, артінсталяції, гепенінги, флешмоби та інші акції, які були проведені у

перші місяці воєнної агресії Росії щодо України, є емпіричною основою цього дослідження. Досліджено дві групи антивоєнних акцій: 1) акції, які були проведені починаючи від 60-х рр. ХХ ст. у США та країнах Західної Європи; 2) акції, проведені у перші місяці після військового вторгнення Росії на територію України у 2022 р. Окремо виділений кейс російського акціонізму, в якому поєднані демократичний антивоєнний акціонізм та антидемократичний псевдоакціонізм, який реалізується в межах державної пропаганди, спрямованої на підтримку агресії та розпалювання ворожнечі.

Антивоєнний акціонізм як елемент системи громадсько-політичного активізму

Хоч громадсько-політичний акціонізм нині вже є практично повсякденною характеристикою постмодерної реальності, однак в його представленості на тому чи іншому національному ґрунті спостерігаються хвилеподібні піднесення. Найчастіше їх провокують історичні події, які мають сильний резонанс у певній спільноті або й на глобальному рівні. Власне війна, масштабні порушення прав людини, геноцид тощо є такими подіями. Акціонізму як процесу творчому необхідний сплеск емоцій (гнів, тривога, зневага та ін.), а трагічні події на зразок згаданих створюють емоційне підґрунтя для творчого протесту.

Власне антивоєнний акціонізм об'єднує низку ненасильницьких технологій протесту на перетині політичного активізму та артистизму. Ці технології (перформанси, флешмоби та ін.) спрямовані не стільки на масове охоплення аудиторії, скільки на увагу медіа, публічний резонанс, а відтак впливають на громадську думку щодо проблем війни та миру. Антивоєнний акціонізм можна позиціювати як систему видовищно-ігрових форм донесення пацифістських ідей. Важливо проводити чітку відмінність між антивоєнним активізмом і антивоєнним акціонізмом. Між ними багато спільного, оскільки обидва є добровільною дією, спрямованою проти війни, ґрунтуються на енергії вільних духом людей тощо. Водночас антивоєнний активізм охоплює велику кількість ініціатив: волонтерство, фінансові пожертви, громадське патрулювання, підписання онлайн-петицій тощо. Натомість антивоєнний акціонізм передбачає проведення яскравих тематичних акцій для привернення уваги, створення суспільного резонансу; здебільшого акції є унікальними, хоч деякі з них можуть бути повторені.

Антивоєнний (і не тільки) акціонізм є радикальним мистецтвом дії, нетиповим просторовим маніфестом. Цим радикалізмом акціонізм зазвичай зацікавлює, однак може і відштовхнути. У першому випадку (зацікавлення) мається на увазі, що саме яскра-

ва форма акції здатна викликати інтерес до її змісту, того соціального смислу, який творчо інтерпретований. У другому випадку (відштовхування) йдеться про те, що далеко не усі, хто спостерігає за тією чи іншою громадсько-політичною акцією, є підготовлені до її сприйняття, готові зрозуміти задум, приховані смисли. Така амбівалентність у сприйнятті акцій має враховуватися їх організаторами. Адже важливо, щоб та чи інша суспільно значуща ідея після своєї творчої інтерпретації отримала подальшу соціальну реакцію.

Виникають питання: хто саме на сьогодні є творцем антивоєнних та інших громадсько-політичних акцій? Чи може така акція, яка за замовчуванням є художньою дією, бути задумана та виконана активістами, які не належать до спільноти представників авангардного мистецтва? Якщо акцію провели активні громадяни, які професійно не належать до сфери мистецтва, то як характеризувати їх дії: як громадсько-політичний акціонізм чи як креативний підхід до активізму? Відповідь на ці питання знаходимо у гаслі одного з лідерів художнього авангарду періоду після Другої світової війни Й. Бойса. Він зазначав: "Кожна людина – художник" [Tisdall 1979: 7]. Цим він мав на увазі творчу природу людини.

Щоб зрозуміти природу антивоєнного активізму та його можливості, доцільно враховувати, як нині широка громадськість сприймає інформацію, на чому фіксує свій погляд у стрічці новин. Незвичні підходи до візуалізації якоїсь проблеми наразі є найкращим способом сприйняття інформації про неї. Чим яскравішою є антивоєнна акція (завдяки театралізації, епатажу, провокативності тощо), тим більше людей зафіксують на ній увагу та, можливо, зацікавляться її змістом.

Відтак художні форми нині присутні не лише у мистецькому середовищі, а вийшли у відкритий простір вулиць, стали невіддільною частиною громадсько-політичного активізму. Антивоєнний активізм щораз активніше застосовує різноманітні авангардні форми. Характерні постмодерну особливості суспільно-політичного життя, зростання ролі людини та громадськості загалом у політиці зумовили розширення суб'єктного складу тих, хто для проведення акцій використовує творчі техніки акціонізму. Антивоєнні та інші громадсько-політичні акції відтак проводять не лише представники авангардного мистецтва, а широка когорта громадських активістів, які мають потенціал творчо доносити свої позиції. У суспільно-політичному вимірі щораз більшого значення набуває не професійна фахова (мистецька) компонента, а творча енергія, креативний задум, соціальна сміливість громадських активістів, які ініціюють та проводять акцію. Громадсько-політичні акції (антивоєнні і не

лише) потребують відкритого простору, енергії вулиць і меншою мірою узалежнені від замкнутого простору галерей.

Звісно, з точки зору естетичної довершеності в непрофесійних акціях відчувається аматорський підхід, але це компенсується іншими характеристиками громадсько-політичного активізму. Для антивоєнної акції важливим є розголос, поширення “картинки” в усілякі способи (наприклад, реакція у соціальних мережах та ін.). А для привернення уваги громадськості та влади необхідна яскравість, нестандартність. Відтак структура антивоєнного акціонізму включає: 1) професійні акції представників мистецького середовища, які продумані з точки зору художніх характеристик; 2) акції громадських активістів, які використовують авангардні мистецькі інструменти на аматорському рівні для організації та проведення акцій.

Наразі відкритим залишається питання, наскільки значним є потенціал антивоєнного акціонізму в боротьбі за мир, протистоянні агресії. Чи може акціонізм внести конструктив у вирішення конфліктів, де навіть дипломатія постає перед великими труднощами? Чи здатна мова творчого протесту стати на заваді руйнівній енергії агресора? Очевидно, що антивоєнний активізм не може вплинути на припинення конфлікту, змінити позиції сторін перемовин тощо. Проте він виконує важливі функції, зокрема: 1) інформаційно-комунікаційна функція – донесення певної політичної ідеї, генерація нових політичних смислів; 2) функція політичної соціалізації – під впливом різноманітних акцій формується політичний світогляд громадян, їх ставлення до проблем війни; 3) функція політичної мобілізації – згуртування людей для захисту країни, гуманітарних завдань, боротьби на інформаційному фронті та ін.

Потреба громадян озвучувати свої позиції та вимоги з'являється лише, якщо сформована політична культура учасницького типу [Almond, Verba 1963]. У спільнотах, де домінує такий тип культури, громадський активізм в усіх його формах є невіддільною складовою публічного життя. Якщо ж громадськість є носієм політичної культури інших типів (патріархальна, підданська), то від акціонізму може запозичуватися форма проведення публічних акцій, але за змістом він буде псевдоакціонізмом. Громадсько-політичний акціонізм не може здійснюватися за вказівкою влади, за рекомендованим сценарієм або й навіть під примусом. Акція неодмінно є вивільненням енергії вільних людей, які відчувають силу свого голосу.

Антивоєнний акціонізм має як технологічні переваги, так і недоліки. Серед переваг – лаконічність форми, ігрова форма для вираження політичного смислу, зорієнтованість на візуальний ефект, яскраву

“картинку”. Серед недоліків – символізм, інколи неявні (приховані) смисли, які потребують підготовленої публіки. Також акції часто є епатажними, провокативними, виходять за межі загальноприйнятих етичних норм, а відтак далеко не кожен глядач готовий сприйняти та інтерпретувати їх. Багато акцій містять елементи парадоксальності, часто – абсурдизації. Відтак важлива готовність публіки сприймати акцію та розуміти її ідею. Непідготовлена публіка може оцінювати дії учасників як алогічні, абсурдні, хоч ініціатори наповнили її глибоким змістом та символізмом.

Еволюція антивоєнного акціонізму

Якщо звертатися до основ акціонізму (дадаїзм), то вже тут відбувався пошук відповідей проблеми Першої світової війни, яка тривала в той час. Від 1916 р. митці (Г. Арп, М. Дюшан, М. Ернст, О. Фрейндліх та ін.) акцентували на відмові від будь-якого насилля. Вони відчули себе частиною жакливого процесу війни, а відтак транслювали свої переживання.

Спогади про Другу світову війну у 60-х рр. ХХ ст. мали сильний психологічний вплив на представників радикального художнього руху під назвою “Віденський акціонізм” (Г. Брюс, Г. Нітч, О. Мюль, Р. Шварцкоглер). Віденські акціоністи були свідками руйнувань Другої світової війни, її наслідків. У кожного з них була якась травма, пов'язана з цією війною: смерть близьких (Г. Нітч, О. Мюль, Р. Шварцкоглер), розрив відносин із членами сім'ї через ідеологічні розбіжності (Г. Брюс), особисті фронтові спогади (О. Мюль), страх, пережитий під час бомбардувань (Г. Нітч) тощо. Людське тіло, яке використовували представники Віденського акціонізму, було інструментом артикуляції прихованих у цьому тілі психологічних конфліктів, травм тощо. Віденський акціонізм переступив традиційні межі, створюючи естетичні крайнощі, дуже суперечливі перформанси. Зміст проведених представниками Віденського акціонізму акцій дає уявлення про те, що довелося пережити поколінням молодих людей у роки терору Другої світової війни. Припускаємо, що їх виступи спрямовувалися на те, щоб вигнати власний травматичний досвід Другої світової війни.

Віденські акціоністи з початком у 1964 р. війни у В'єтнамі почали щораз активніше долучатися до політичного життя [Badura-Triska et al. 2012]. У цей час у багатьох країнах наростали антивоєнні протести, а відтак дії акціоністів відображали ці суспільні настрої. Віденські акціоністи долучилися до широкого обговорення насильства в ході війни [Hinderliter 2014: 78].

Помітно, що війна у В'єтнамі активізувала роль митців та мистецтва у транслюванні суспільно-

політичних ідей, настроїв. Перебіг та наслідки цієї війни показали, що традиційні форми мистецтва не відповідні потребам часу. Відтак широкого поширення почали набувати усілякі авангардні мистецькі форми: публічні перформанси, ленд-арт, артінсталяції тощо. Передусім США стали майданчиком акціоністів у їх спробах донести владі антивоєнні настрої. Наприклад, вуличний театр мімів зі Сан-Франциско (San Francisco Mime Troupe) у 70-х рр. XX ст. мав репутацію яскравого противника війни [Mason 2005]; війна критикувалася за допомогою політичної сатири та епатажних акцій. Також антивоєнний марш 1967 р. на Пентагон містив елементи театралізації, епатажу. Антивоєнні акції руху іппі, утвореного у 1968 р., були спрямовані на припинення війни у В'єтнамі; їх акції протесту мали яскраво виражене театралізоване, саркастичне спрямування.

Перформер К. Джонс, який воював у В'єтнамі (1967–1968), проводив антивоєнні перформанси в образі фігури Мудмана (образ людини-перекотиполя). Для побудови образу використані гілки дерев, стебла бамбука, поролон, нейлон, мотузки, ізоляційна стрічка, перемішані з засохлою глиною, органічними речовинами. Водночас К. Джонс був взутий у військові черевики, мав закриті обличчя капроною панчохою. Його тіло було брудне, що натякало на тривалі блукання болотами, хашами. Це мало викликати асоціацію з непрохідними тропічними джунглями В'єтнаму. Вперше у такому образі К. Джонс з'явився на одній з головних вулиць Лос-Анджелеса, бульварі Вілшир, відомому своєю протяжністю (25,48 км). Він рухався від центру Лос-Анджелеса до Тихого океану, тобто в напрямку В'єтнаму, що мало символічне значення. Акція іменувалася “Прогулянка бульваром Вілшир” (28.01.1976 р.) [Firmin, Joyce 2007]. Надалі К. Джонс неодноразово з'являвся в образі Мудмана у людних місцях Південної Каліфорнії. Це був грізний і огидний образ, який за задумом мав у випадкових глядачів-перехожих викликати проведення паралелей з американськими солдатами під час їх перебування у В'єтнамі. Образ бурлаки був породжений цією війною. У своїх інших перформансах К. Джонс конструював різні ситуації та образи, які мали звернути увагу американців на реалії війни у В'єтнамі.

Також низку перформансів, інсталяцій на знак протесту проти воєн провів один із лідерів європейського художнього авангарду Й. Бойс. Він був представником повоєнного покоління Німеччини, яке заліковувало рани Другої світової війни [O'Leary 1996] та гостро реагувало на наступні війни, зокрема В'єтнамську війну. Зрештою, він сам особисто був знайомий із реаліями Другої світової війни. Й. Бойс відмовився розглядати мистецтво і політику як окре-

мі сфери. Частина антивоєнних акцій Й. Бойса була відповіддю на війну у В'єтнамі, зокрема: “Як пояснити картини мертвому зайцю” (1965), “Акція мертвої миші / Відокремлена частина” (1970) та ін. [Thompson 2005; Stachelhaus 1991]. Під час В'єтнамської війни Й. Бойс навіть відмовлявся приїздити до США для участі в мистецьких проєктах. Коли ж у 1974 р. він відвідав Нью-Йорк, то у галереї Р. Блока провів перформанс “Я люблю Америку і Америка любить мене”. Упродовж цієї триденної акції Й. Бойс перебував закритим зі живим койотом. Ця дика тварина була обрана для перформансу не випадково, адже за стійкістю койота порівнюють з в'єтнамським солдатом [Levi-Strauss 1983].

Однією з найпомітніших антивоєнних акціоністок сьогодення є М. Абрамович [Weidemann, Larass, Klier 2008]. М. Абрамович, яка є родом зі Сербії, через перформанси показала руйнівний вплив воєн, етнічних чисток. Такі трагедії їй добре відомі, адже у 90-х рр. XX ст. вони відбувалися на теренах колишньої Югославії. “Очищення дзеркала № 1” (1995) та “Балканське бароко” (1997) стали головними її акціями на тему війни. У дні російської агресії в Україні М. Абрамович у Галереї Ш. Келлі в Нью-Йорку відтворила один зі своїх найвідоміших перформансів – “Артист присутній”. Першу таку акцію вона провела у 2010 р.; тоді перформанс виконувався упродовж майже трьох місяців. Особливістю перформансу 2022 р. було те, що можливість зустрічі з М. Абрамович попередньо продавалася на аукціоні. Кошти від проведення перформансу призначені підтримати жертв війни Росії проти України.

На антивоєнну тематику організовуються більш чи менш масштабні артінсталяції, зазвичай присвячені роковинам трагедій. Однією з наймасштабніших була інсталяція “Кров залила землі та моря”. Вона розміщувалася біля лондонської фортеці Тауер у липні–листопаді 2014 р. як згадка про столітню річницю початку Першої світової війни. Інсталяцію утворено з 888 246 керамічних червоних маків. Ця кількість відповідала кількості британських солдатів і офіцерів, а також вихідців із домініонів і колоній, які загинули у цій війні. За задумом авторів (П. Каммінс, Т. Пайпер), одна квітка – одна смерть. Червоні маки ніби “виливалися” з вікна вежі фортеці Тауер та заповнили рів навколо. Це створило картину гігантського кривавого потоку. Ця інсталяція підкреслює ціну війни. Саме яскрава форма, у якій була представлена тема війни, посприяла широкому розголосу про цю інсталяцію, а також запустила наукові дискусії про можливість таких артоб'єктів впливати на збереження колективної пам'яті про війну [Kidd, Sawyer 2018].

Ми згадали лише кілька антивоєнних акцій, які стосувалися Першої та Другої світових воєн, В'єтнамської війни. Саме ці масштабні події викликали найбільший відгук у митців та громадськості. Водночас багато інших регіональних, локальних конфліктів та воєн, а також їх наслідків (загибель цивільного населення, хвилі біженців тощо) отримали реакцію митців та активної громадськості.

Український контекст використання технологій антивоєнного акціонізму

Українські артактивісти дуже чутливо реагують на ескалацію зовнішньополітичної напруги. Від перших днів після військового вторгнення Росії було проведено велику кількість антивоєнних арт-акцій. Їх ініціювали як українські, так і закордонні активісти. Ці акції можна розглядати як важливу частину процесу миротворення, прояв громадської дипломатії.

У випадку російської агресії щодо України мова акцій може, на перший погляд, видатися абсолютно неідеальною. Справді, антивоєнна арт-інсталяція не здатна протистояти ракетному комплексу. Антивоєнний перформанс не зуміє відвернути наслідки застосування хімічної чи біологічної зброї. Антивоєнний перформанс аж ніяк не спроможний знизити ризик ракетного удару. Антивоєнний флешмоб не може запобігти викраденню представників влади, журналістів, священників та ін.

Натомість для російського агресора, з його антигуманістичними, неототалітарними цінностями, усілякі творчі техніки є абсолютно чужорідними. Вони не сприймаються в силу наявного типу культури та системи цінностей. Однак для цивілізованого світу проукраїнський акціонізм митців та громадськості посиляє дуже інформативні сигнали. Символьна мова антивоєнних акцій стала частиною громадської дипломатії. Символізм акцій створює резонанс у спільнотах, а справді демократична влада не може ігнорувати ті вимоги, які йдуть "знизу".

Не випадково ті, хто використовують мову акціонізму в публічному житті, наповнюють акцію предметами, які викликають конкретні асоціації. У випадку з антивоєнними акціями, проведеними у дні відкритої збройної агресії Росії на території України, це предмети дитячого ужитку (візочки, іграшки, книги, одяг тощо), одяг із імітацією крові, мотузка, чорний пакет, елементи державної символіки, національні символи тощо. Символізм мають не лише предмети, які використовуються у виконанні акції, а й поза тіла (лежачи, на колінах тощо), місце проведення акції, кольори, які несуть основне навантаження.

Висновки

Отож, постмодернізм як загальний культурний тренд сприяв розширенню суб'єктного складу тих,

хто для проведення акцій на аматорському рівні використовує творчі техніки антивоєнного акціонізму. Нині структура антивоєнного акціонізму містить такі елементи: 1) професійні акції представників мистецького середовища, які продумані з точки зору художніх характеристик; 2) акції громадських активістів, які використовують на аматорському рівні авангардні мистецькі інструменти для організації та проведення акцій.

Технологічною перевагою антивоєнного акціонізму є лаконічність форми проведення публічних заходів, їх ігрова форма, зорієнтованість на візуалізацію. Але водночас є й технологічні особливості, які здатні знизити ефект антивоєнних акцій: символізм, приховані смисли, епатажність, провокативність, елементи абсурдизації тощо.

За своєю суттю антивоєнний акціонізм є мирним протестом. Це мирне начало є визначальним для виконання пацифістської функції. Попри відкритість питання про можливість антивоєнного акціонізму реально пом'якшувати чи розв'язувати збройні конфлікти, очевидне виконання ним низки функцій, а саме: 1) донесення певних позицій; 2) генерування нових політичних смислів; 3) вплив на ставлення громадян до збройних методів вирішення конфліктів; 4) згуртування людей для протидії агресору й виконання гуманітарних завдань. Це лише кілька з тих функцій, які виконує антивоєнний акціонізм.

Доцільно враховувати, що одні антивоєнні акції стосуються минулих історичних трагедій, інші – реакція на поточні збройні конфлікти. Відтак і функції цих акцій різні. Акції, присвячені подіям минулого, спрямовані, передусім, на формування/збереження колективної пам'яті, "лікування" історичних травм, підтримку групової ідентичності. Завдання акцій щодо поточних подій – сформуванню громадську думку, спонукати до певних дій, привернути увагу тощо.

Якщо мовиться про перспективи досліджень антивоєнного акціонізму, то такими перспективними напрямками досліджень є вивчення впливу, ефективності тих чи інших форм антивоєнного акціонізму на ціннісні установки громадян, характеристики їх політичної культури. За цього важливо порівнювати цей вплив на прикладі різних груп: громадськості інших країн; громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях; громадян, які проживають у зоні активних військових дій; серед вимушено переміщених осіб та ін.

ЛІТЕРАТУРА/REFERENCES

- Almond, G. A., Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Badura-Triska, E., Klocke, H., Barnick-Braun, K. et al. (2012). *Vienna Actionism: Art and Upheaval in 1960s Vienna*. Köln-Wien: Walther König.

- Boone, G. M., Secci, J. & Gallant, L. M. (2017). Resistance: Active and Creative Political Protest Strategies. *American Behavioral Scientist*, 62 (3), 353–374. <https://doi.org/10.1177/0002764217735623>.
- Debord, G. (2002). *The Society of the Spectacle*. St. Petersburg: Red and Black Publishers.
- Firmin, S. Q., Joyce, J. (Eds.). (2007). *Mudman: The Odyssey of Kim Jones*. Cambridge: MIT Press.
- Gubernat, R. & Rammelt, H. (2017). Recreative activism in Romania: how cultural affiliation and lifestyle yield political engagement. *Socio.hu Social Science Review*, 5, 143–163. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2017en.143>.
- Hinderliter, B. (2014). Citizen Brus Examines His Body: Actionism and Activism in Vienna, 1968. *October*, 147, 78–94. https://doi.org/10.1162/OCTO_a_00167.
- Khoma, N. & Kozma, V. (2022). Spectacularization of political activism: Subject matter and social effect. *The Greek Review of Social Research*, 158, 3–27. <https://doi.org/10.12681/grsr.29376>.
- Kidd, J. & Sayner, J. (2018). Unthinking remembrance? Blood Swept Lands and Seas of Red and the significance of centenaries. *Cultural Trends*, 27(2), 68–82. <https://doi.org/10.1080/09548963.2018.1453448>.
- Lamond, I. R., Spracklen, K. (Eds.). (2014). *Protests as Events. Politics, Activism and Leisure*. New York-London: Rowman & Littlefield Publishers.
- Levi-Strauss, C. (1983). *The Raw and the Cooked*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mason, S. V. (2005). *The San Francisco Mime Troupe Reader*. Michigan: University of Michigan Press.
- O’Leary, T. (1996). Fat, Felt and Fascism: The Case of Joseph Beuys. *Literature & Aesthetics*, 6(1), 91–105.
- Stachelhaus, H. (1991). *Joseph Beuys*. New York: Abbeville Press.
- Thompson, N. (2005). *Becoming Animal: Contemporary Art in the Animal Kingdom*. Cambridge: MIT Press.
- Tilly, C. (1984). Social movements and national politics. In C. Bright and S. Harding (Eds.), *State-Making and Social Movements: Essays in History and Theory* (pp. 297–317). Michigan: University of Michigan Press.
- Tilly, C. (2006). *Regimes and Repertoires*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tisdall, C. (1979). *Joseph Beuys*. New York: Guggenheim Museum.
- Weidemann, C., Larass, P., Klier, M. (2008). *50 Women Artists You Should Know*. Munich: Prestel Verlag GmbH & Co KG.